

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.9>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Луценко В.Р.,
студентка II курсу
Юридичного інституту
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0000-0001-5576-775X
e-mail: lutsenko.vika.3012@gmail.com

Пікуля Т.О.,
кандидатка юридичних наук, доцент,
професорка кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
ORCID: 0000-0003-0430-3255
e-mail: pikulia.tatyana@gmail.com

Луценко В.Р., Пікуля Т.О. Правове забезпечення цифрової трансформації в Україні.

У статті представлений теоретико-правовий аналіз правового забезпечення процесу цифрової трансформації в Україні, що є невід'ємним елементом диджиталізації всіх сфер суспільного життя та вимогою сучасності.

Встановлено, що формування цифрової держави слід визнати діяльністю, що спрямована на системне удосконалення правової основи організації і функціонування органів публічної влади, з метою спрощення системи державного управління та суттєвого підвищення його ефективності.

Підкреслено, що цифровізація не обмежується виключним використанням технологій; вона характеризується зміною культури, інтегрованою в усі сфери людської діяльності.

Встановлено, що правове забезпечення у контексті цифрових технологій та цифрової трансформації в Україні є державно-правовим процесом. Окреслено види та коло документів, що становлять правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. Розглянуто питання цифрових технологій, що впливають не тільки на право, але безпосередньо відображаються на нормотворчих і правозастосовних процесах. Визначено, що сучасні юридичні дослідження правового забезпечення застосування цифрових технологій в умовах трансформації суспільства зазвичай визначаються безсистемно та поверхово.

Порушено актуальні питання правового забезпечення стратегічних національних пріоритетних напрямів розвитку інформаційного суспільства в Україні та цифрової трансформації.

З'ясовано, що необхідність ефективного регулювання правовідносин щодо управління та застосування цифрових технологій в умовах трансформації суспільства вимагає чіткого вирішення багатьох практичних та теоретичних проблем, а також належного нормативно-правового забезпечення.

Ключові слова: цифрова держава, цифрова трансформація, інформаційно-правовий ресурс, правова інформація, цифрова нормотворча діяльність, електронна демократія, інформаційна безпека.

Lutsenko V.R., Pikulia T.O. Legal security of digital transformation in Ukraine.

The article presents a theoretical and legal analysis of the legal support of the process of digital transformation in Ukraine, which is an integral element of digitalization of all spheres of social life and a requirement of modernity.

It was established that the formation of a digital state should be recognized as an activity aimed at systematically improving the legal basis of the organization and functioning of public authorities, with the aim of simplifying the system of public administration and significantly increasing its efficiency.

It is emphasized that digitalization is not limited to the exclusive use of technologies; it is characterized by a change in culture integrated into all spheres of human activity.

It has been established that legal provision in the context of digital technologies and digital transformation in Ukraine is a state-legal process. The types and range of documents constituting legal support for digital transformation in Ukraine are outlined. Issues of digital technologies that affect not only the law, but are directly reflected in the rule-making and law-enforcement processes are considered. It was determined that modern legal studies of the legal support of the use of digital technologies in the conditions of the transformation of society are usually determined unsystematically and superficially.

Urgent issues of legal support of strategic national priority areas of information society development in Ukraine and digital transformation were raised.

It was found that the need for effective regulation of legal relations regarding the management and application of digital technologies in the conditions of the transformation of society requires a clear solution to many practical and theoretical problems, as well as appropriate regulatory and legal support.

Key words: digital state, digital transformation, information and legal resource, legal information, digital rule-making activity, electronic democracy, information security.

Постановка проблеми. Поняття цифрової трансформації в Україні можна розглядати як процес впливу держави на суспільство, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у відповідні суспільні відносини шляхом як суто державно-правової діяльності, так і державно-приватного партнерства.

У контексті сучасних подій, зумовлених військовою агресією на території України, особливої актуальності набуває проблема застосування цифрових технологій. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком дистанційних форм взаємодії у всіх сферах суспільного життя, трансформацією, за допомогою якої задовольняються різні інтереси учасників суспільних відносин, виникають нові методи управління, – все це визначає необхідність вирішення правових питань щодо впровадження та застосування цифрових технологій.

Актуальним питанням сьогодення є правове регулювання нових суспільних відносин в умовах трансформації: “цифрової особистості”, реалізації права в цифровому середовищі, використання Великих Даних (блокчейн) й інших угод, забезпечення конфіденційності даних. І, як наслідок, під впливом впровадження цифрових технологій ухвалюються нові норми права, розвиваються нові правові інститути.

Стан опрацювання цієї проблематики. На сучасному політико-правовому етапі процес впровадження цифрових технологій здійснюється в контексті так званої цифрової трансформації, організаційно цей процес підкріплено створенням Комітету з питань цифрової трансформації у складі Верховної Ради України та Міністерства цифрової трансформації на урядовому рівні. Останнє було створене урядом через реорганізацію Державного агентства з питань електронного урядування шляхом перетворення [1].

Водночас, над проблемою правового забезпечення цифрових трансформацій суспільства та підвищення його ефективності працює чимало учених, що пояснюється масштабністю тих ризиків і загроз, що супроводжують відповідний процес. Вирішенням правових проблем цифрової трансформації суспільства займалися такі науковці, як Ю.О. Нікітіна, О.А. Бурбело, Г.О. Ткачук, Г.Г. Чмерук, В.Р. Краліч, І.А. Бурлакова, В.М. Брижка, В.М. Бутузова, Р.А. Калюжний, А.І. Марушак.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз правового забезпечення процесу цифрової трансформації в Україні, насамперед правового регулювання інформаційної безпеки.

Для досягнення поставленої в роботі мети були використані такі загальнотеоретичні методи дослідження, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння для визначення змісту й складових поняття «цифровізації» та «цифровізації суспільства»; системний підхід для узагальнення основних методичних підходів щодо цифрової трансформації суспільства.

За допомогою міждисциплінарного підходу та теоретико-наукового методу, досліджені питання, пов'язані з розвитком цифрової держави в контексті проведення правових реформ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реалізація концепту сервісної держави неможлива без цифровізації самої держави. Побудова цифрової держави передбачає реорганізацію системи органів

публічної влади, реформування державної системи на основі принципів інформаційного суспільства, із врахуванням тих можливостей, які надаються сучасними інформаційно комунікаційними технологіями і мережевою інфраструктурою [2, с. 15].

Ключовими аспектами такого процесу є: надання державою електронних державних послуг (електронна реєстрація, електронна довідка, електронна черга тощо); впровадження інститутів електронної демократії (надання можливості голосувати шляхом використання електронних технологій) під час проведення виборів і референдумів; забезпечення функціонування інституту електронних петицій як особливої форми колективного звернення громадян до органів публічної влади; забезпечення функціонування інституту звернень громадян до органів державної влади; запити до органів влади з проханням надати публічну інформацію (електронні запити); отримання інформації щодо звітності про фінансовий стан та фінансові операції чиновників (електронні декларації); отримання інформації про діяльність представників органів влади на посадах (електронні звіти); отримання інформації про результати проходження різноманітних конкурсних проєктів, тендерів на закупівлю товарів або послуг державними установами, витрачання державними органами та їх посадовими особами бюджетних коштів (електронний бюджет, електронні тендери, електронні закупівлі тощо).

Всі ці елементи покликані забезпечити «мінімізацію людського фактора й супутньої йому корупції і помилок, автоматизує збір статистичної, податкової та іншої звітності, забезпечить прийняття рішень на основі аналізу реальної ситуації» [3, с. 54].

Важливою вимогою, що ставиться до процесу цифрових трансформацій, є вимога інформаційної безпеки. В Україні всі можливі ризики і небезпеки враховувати особливо важливо, оскільки, окрім вже відомих й «традиційних» викликів, наш інформаційний простір «обтяжений» війною, яка ведеться проти України.

Проаналізувавши феномен національної безпеки, можна зробити висновок, що державна політика національної безпеки формується на основі певних нормативно-правових актів, в основу яких має бути покладена ідея розроблена на рівні концепції, доктрини або стратегії національної безпеки [4, с. 152]. Відповідні першоджерела, а саме Стратегії національної безпеки України були прийняті у 2007, 2012, 2015 та 2020 рр. [5–8].

За своїм змістом правові документи у сфері цифрової трансформації можна поділити дві групи: директивні та нормативні.

Нормативну групу представляють Закони України, а саме: «Про електронні довірчі послуги», «Про електронну комерцію», «Про телекомунікації», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про адміністративні послуги», «Про доступ до публічної інформації» тощо, а також підзаконні акти.

Зауважимо, що загалом у сфері цифрової трансформації законотворча діяльність належить до відання Комітету з питань цифрової трансформації [9].

Групу директивних документів складають концепції, плани і стратегії, ухвалені на урядовому та президентському рівнях.

Серед вітчизняних директивних документів одним із перших була прийнята «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [10], яка серед інших реформ та програм розвитку держави визначала Програму електронного урядування. У частині дерегуляції та розвитку підприємництва передбачалося забезпечити надання послуг для громадян і бізнесу в електронному вигляді.

Наступним помітним директивним документом можна вважати Концепцію розвитку системи електронних послуг в Україні [11], яка ставила за мету визначення напрямів, механізму і строків формування ефективної системи електронних послуг в Україні для задоволення інтересів фізичних та юридичних осіб через розвиток і підтримку доступних та прозорих, безпечних і некорупційних, найменш затратних, швидких та зручних електронних послуг.

У вересні 2017 р. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [12], яка визначила Електронне урядування як форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Адже саме інструменти е-урядування здатні забезпечити значне покращення якості обслуговування фізичних і юридичних осіб та підвищення відкритості, прозорості й ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого [13, с. 146].

У листопаді 2017 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації [14], відповідно до якої електронна демократія визначена як форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно комунікаційних технологій у демократичних процесах.

У січні 2018 р. КМУ ухвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та затверджено план заходів щодо її реалізації [15].

Наприкінці 2021 р. в Україні прийнято нову Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та План заходів з її реалізації. У Стратегії як на окрему мету вказано на інформаційну безпеку в Єдиній інформаційно-телекомунікаційній системі Системи управління державними фінансами від сучасних кіберзагроз в умовах цифровізації управлінських процесів та необхідності обміну даними [16].

Як справедливо зазначає Ю.І. Когут, у період глобалізації швидкий розвиток інформаційних технологій, нових систем комунікаційних комп'ютерних мереж супроводжується зловживанням цими технологіями зі злочинною метою [17, с. 10]. Тому серед вагомих загроз кібербезпеці у Стратегії 2021 р. названа кіберзлочинність. Та як бачимо, масштабність порушень кібербезпеки може бути різною – від завдання шкоди правам та інтересам окремої особи до завдання збитків великим суб'єктам господарювання, державним і громадським інституціям, нарешті, державі в цілому.

Таким чином, проаналізовані вище концептуально-стратегічні правові документи визначають коло суспільних відносин, що потребують неабиякої уваги з боку державних інституцій та у відповідних випадках захисту. Разом із тим, і стратегії, і доктрини покликані визначати основні засади й принципи, на яких повинні базуватися законодавчі та всі інші нормативно-правові акти органів влади. Важливішими законами у сфері інформаційної безпеки на сьогоднішній день є закони України “Про національну безпеку України”, “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”.

Так само важливими для захисту цифрових трансформацій є положення Закону України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”, в яких розкривається зміст кібербезпеки та кіберзахисту. Так, під кібербезпекою розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору [18].

Поруч з питанням правового забезпечення використання цифрових технологій доречно зауважити про те, що сьогодні в Україні кількість цифрових послуг розширюється з кожним днем, але можливості скористатися ними є не скрізь. Цифрові технології є інструментом, використання якого при наданні послуги можливе тільки в Інтернет-середовищі. Як доречно зауважує у своїй праці Подольчак Н.Ю., однією із найбільших проблем виступає відсутність Інтернет-комунікацій у малих населених пунктах, частині автомобільних та залізничних шляхів, гірській місцевості тощо [19].

Поліпшення ситуації з Інтернет-мережами в Україні дозволить більшій частині населення використовувати електронні можливості, що збільшить попит та конкуренцію в цифровій економіці. Вирішення зазначеної проблеми покладено на Міністерство цифрової трансформації України, яке було утворене 2 вересня 2019 р. [20]. Міністерство як окремий центральний орган виконавчої влади забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій і технологій, електронного врядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок і цифрових прав громадян; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії та багатьох інших сферах.

Хочемо звернути увагу на вже наявні досягнення в сфері цифрової трансформації, адже за досить нетривалий час органу державної влади вдалось реалізувати потрібні та актуальні проекти, пов'язані з цифровізацією – це зокрема впровадження додатку “Дія” – мобільного застосунку із цифровими документами та порталу із публічними послугами, онлайн-сервісу для просування цифрової освіти серед населення тощо [21].

Також важливим досягненням є впровадження цифрових технологій у сфері медичних послуг, у 2017 році Україна перейшла на електронну систему охорони здоров'я eHealth. [22]. Водночас

виникає проблема захисту конфіденційності приватного життя у сфері персональних даних. Для захисту персональних даних пацієнта в Україні пропонують застосовувати різні крипто алгоритми, а для підтвердження діагнозу чи переданої інформації лікарем-консультантом – електронний цифровий підпис.

Вартує уваги й те, що сьогодні в е-Україні вже запущено 14 тестових послуг: електронний кабінет, mobile app, е-Малятко, паспорт разом з ПН, прописка дитини онлайн, е-пенсія, SmartID, MobileID, цифрові посвідчення громадянина, е-резидентство, кабінет забудовника, банківський рахунок для бізнесу онлайн, електронні вибори, ID-картка з електронним підписом [23]. Кожен громадянин України вже може оцінити нові можливості, які спростять життя.

Слід погодитися з М. Бурдіним [24] у тому, що реформа всієї системи державного управління в напрямі цифровізації держави має відбуватися синхронно із заходами щодо: забезпечення легітимності (законності дій держави у віртуальному просторі), створення нормативно-правової бази для діяльності держави у цифровій сфері, зниження адміністративних бар'єрів і обмежень, що перешкоджають громадянам у реалізації права на одержання і поширення інформації, забезпечення інформаційної прозорості в діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, формування основних інформаційних прав та свобод людини і громадянина у віртуальному просторі, визначення національних інтересів держави в кіберпросторі.

Нами з'ясовано, що для подолання викликів у сфері цифровізації та посилення сильних сторін на національному рівні доцільно: зменшити цифровий «розрив» у спосіб посилення цифрового розвитку для всіх. Створити надійні технології для всіх. Цифрові технології мають охоплювати більше людей, знизити витрати та зменшити неефективність, особливо для малого та середнього бізнесу. Цифрові технології мають надійно впроваджуватися для всіх учасників, включаючи посилений захист конфіденційності даних, кращі системи онлайн-суперечок та алгоритми, які не дискримінують жодного з «гравців». Це вимагає розвитку державно-приватного партнерства на основі людиноцентричного підходу. Також, необхідно підвищити рівень статистичних систем для адекватного та безперервного відстеження процесів впровадження цифрових технологій та їх соціально-економічних наслідків у динаміці, з кардинальним удосконаленням статистичного нагляду на мікрорівні (підприємства, домогосподарства, фізичні особи-підприємці) [25].

Висновки. Цифрову трансформацію в Україні можна розглядати як процес впливу держави на суспільство, його інституції, апарат публічної влади, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій за допомогою, в першу чергу – державно-правової діяльності, а також державного приватного партнерства.

Предметом цифрової трансформації є широке коло суспільних відносин, яке може бути та повинно бути урегульоване за допомогою права. За своїм змістом державно-правові документи у сфері цифрової трансформації можна поділити на дві групи: директивні та нормативні.

З'ясовано, що на рівні правової дефініції, поняття цифрової трансформації нормативно не визначено. Відповідно й питання правового забезпечення даного процесу залишаються остаточно невизначеними [23]. Вважаємо необхідним й надалі приділяти серйозну увагу питанням правового забезпечення цифрової трансформації в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.19 р. № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Мукомела І.В. Правові засади інформаційного суспільства: загальнотеоретичний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2016. 23 с.
3. Соколовська О.О. Адаптація зарубіжного досвіду використання цифрових технологій в органах місцевого самоврядування: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04. Дніпро, 2021. 250 с.
4. Куйбіда В.С., Пасічник В.М. Засади державної політики національної безпеки України: монографія / за заг. ред. В.С. Куйбіди. Київ: НАДУ, 2020. 488 с.
5. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007. Офіційний вісник України. 2007 р. № 11. С. 389.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України: Указ Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3892012-14402> (дата звернення: 01.02.2024).
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (дата звернення: 01.02.2024).
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037/> (дата звернення: 01.02.2024).
9. Законотворча діяльність в комітетах Верховної Ради України. Комітет з питань цифрової трансформації. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current?id=&pid069=248 (дата звернення: 01.02.2024).
10. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 01.02.2024).
11. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-p>. (дата звернення: 01.02.2024).
12. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>. (дата звернення: 01.02.2024).
13. Сенкевич О.Ф. Трансформація територіально-економічних систем в умовах розвитку цифрової економіки та суспільства: дис. канд. економ. наук: 08.00.05. Одеса, 2020. 198 с.
14. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/797-2017-p>. (дата звернення: 01.02.2024).
15. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>. (дата звернення: 01.02.2024).
16. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#n15> (дата звернення: 01.02.2024).
17. Когут Ю.І. Кібервійни, кіберзлочинність (концепції, стратегії, технології): практ. посібник. Київ. 2022. 284 с.
18. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
19. Подольчак Н.Ю., Білик О.І., Левицька Я.В. Сучасний стан цифровізації в Україні. Ефективна економіка № 10. 2019 р. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7300> (дата звернення: 01.02.2024).
20. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.02.2024).
21. Водько Ю.В. Правове забезпечення соціальної трансформації на основі використання цифрових технологій: матеріали науково-практичної конференції Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання, 10 груд. 2020 р. / упоряд.: О.А. Баранов, В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ: Фенікс, 2020. 272 с. С. 66.
22. Електронна система охорони здоров'я в Україні. URL: <https://ehealth.gov.ua> (дата звернення: 01.02.2024).
23. Духовна О. Україна «в цифрі»: напрямки реформування. *Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета online»*. № 45-46 (699-700). 2019 р. URL: <https://>

- yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/ukrayina-v-cifri-parhamki-reformuvannya.html (дата звернення: 01.02.2024).
24. Бурдін М.Ю. Особливості формування «електронної держави»: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2021. С. 34–36.
 25. Шматков Д.І. Правові аспекти змісту цифрової компетентності: систематичний огляд літератури. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1. С. 169–176.